

Більше 80 років, працюючи з глиною, Василь Омеляненко не уявляє життя без заняття гончарством: : «*Як до глини пристану щось робити, так мені наче відпочинок якийсь. Тільки сів до глини, тоді в мене думки потекли – тихо, добре мені. І ти, наче, з тим виробом як живеш, думаєш де його доля, чи сподобається він людям?*» [3]. Але не численні досягнення та нагороди гріють душу майстра, його гордість в тому, що виховав безліч учнів і його, придбані за довгі роки, вміння не зникнуть безслідно. Донині Василь Омеляненко має чимало творчих планів і сподівається втілити їх в життя.

Джерела та література:

1. Данченко О. Народні майстри. – К.: Радянська школа, 1982. – 129 с.
2. Зіноўеў А. Песні ганчарного круга // Беларусь. – 1973. – №29. – С.18.
3. Спогади Василя Омеляненка (1925 р.н.). [Аудіододаток до: Метка Людмила. Звіт про керамологічну експедицію (Опішне, Полтавщина. 02.04.2012)] // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Національний архів українського гончарства. – Аудіофонд. – № 395.
4. Черкасова Дзіяна. Не багаті гаршкі лепяць // Голас Радзімы. – 1973. – № 28. – липень. – С.7.

УДК 069.5:39(477.62)

ЕТНОГРАФІЧНІ КОЛЕКЦІЇ В ЕКСПОЗИЦІЯХ МУЗЕЇВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Ольга Довбня
(м. Краматорськ)**

Автором аналізуються етнографічні колекції, що зберігаються в музеях Донецької області, які функціонують на підконтрольній українській владі території. Зокрема, розповідається про специфіку їхнього комплектування та акцентується, що в установах, спеціалізацією яких є презентація етнокультурної спадщини регіону, зібрана репрезентативна колекція, яка відображає особливості культур етносів, що його заселяли.

Ключові слова: музей, філія (відділ), етнокультурна спадщина, етнос, етнографічна колекція, етнографічне зібрання, етнографічна експедиція, основний фонд, науково-допоміжний фонд.

Станом на 2013 рік на державному обліку в Донецькому обласному краєзнавчому музеї було зареєстровано 133 музейні установи. Але російсько-українська війна, що розпочалась навесні 2014 року, внесла свої корективи в їхній розвиток і діяльність. На сьогодні на підконтрольній українській владі території Донецької області

функціонують 38 музеїв (включно з філіями (відділами)) різного профілю, які перебувають у комунальній власності:

- «Донецький обласний краєзнавчий музей» (має три відділи: Великоанадольський музей лісу, Меморіальний музей-садиба В. І. Немировича-Данченка та М. О. Корфа, Музей С. С. Прокоф'єва);

- КЗК «Донецький обласний художній музей» (має один відділ: Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості);

- КЗ «Адміністрація Державного історико-архітектурного заповідника у м. Святогірську»;

- КЗ «Волноваський районний краєзнавчий музей» (має п'ять філій: музеї історії селищ Благодатне і Новотроїцьке, сел Валер'янівка, Микільське і Стрітенка);

- КУ «Маріупольський краєзнавчий музей» (має два відділи: Музей народного побуту та Художній музей імені А. І. Куїнджі);

- КУ «Міський центр сучасного мистецтва і культури ім. А. І. Куїнджі»;

- КУ «Музей історії та етнографії греків Приазов'я»;

- КЗК «Краєзнавчий музей Нікольського району Донецької області» (має окрему структурну одиницю – Кременівський відділ);

- КЗК «Бахмутський краєзнавчий музей»;

- КЗК «Дружківський історико-художній музей»;

- КЗК «Костянтинівський міський краєзнавчий музей»;

- КЗ «Музей історії міста Краматорської міської ради»;

- КЗ «Художній музей Краматорської міської ради»;

- КЗ «Покровський історичний музей»;

- КЗ «Слов'янський краєзнавчий музей»;

- КЗ «Музей історії с. Темрюк Нікольського району Донецької області»;

- Народний краєзнавчий музей міста Лиман;

- Народний музей історії міста Авдіївка;

- Народний музей історії міста Торецьк;

- Народний музей історії Мар'їнського району;

- Народний музей історії села Новомихайлівка;

- Народний музей історії села Костянтинівка;

- Народний музей історії села Некременне;

- Народний музей історії шахти «Центральна»;

- Народний музей історії села Старомлинівка імені С. К. Темира;

- Народний музей історії селища міського типу Велика Новосілка

[1].

Серед перерахованих вище закладів етнографічний напрям спостерігається в діяльності трьох музеїв. Зокрема, Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості, який розташовується в селі Прелесне Краматорського району, спеціалізується на презентації матеріальної та духовної культури мешканців Слобідської України XIX – початку XX ст. та є єдиним музеєм під відкритим небом у східному регіоні України. Цей заклад був заснований у 1983 році з ініціативи краєзнавця, художника, організатора дитячої художньої студії «Синій птах» Олександра Івановича Шевченка (1926-2010 роки) [2, с. 45-46]. У 1992 році музей одержав статус державного й став філією Донецького обласного художнього музею. Архітектурний комплекс закладу складається з пам'яток народного будівництва, які звозили з сіл Сидорове, Маяки колишнього Слов'янського району, а також з села Бригадирівка Харківської області, а в інтер'єрах представлені різноманітні знаряддя праці, предмети побуту, твори народного декоративно-ужиткового мистецтва: вишиванки, картини, одяг, меблі, музичні інструменти, вироби гончарів та різьбярів. Особливу увагу відвідувачів привертають чотиристінний дерев'яний білений будинок з дахом, вкритим очеретом, – типове селянське житло Слобідської України XIX – початку XX ст., та вітряк, вік якого становить майже 200 років, а заввишки з двоповерховий будинок (*фото 1*).

Фото 1.

Сільську хату подарувала мешканка Прелесного Р.А. Біліченко, а вітряк привезли, як вже зазначалось, з села Бригадирівка Харківської області. Але спочатку його розібрали на колоди, а вже потім складали

наново як конструктор. Згодом він був відреставрований майстрами з Троїцького, про що свідчить пам'ятна табличка. Станом на сьогодні в основному фонді музею зберігається 1 859 експонатів, а в науково-допоміжному – 476.

Музей народного побуту, що розташовується в Маріуполі на вулиці Георгіївська, 55, був створений 26 травня 1989 року на основі відділу етнографії та побуту мешканців Приазов'я Маріупольського краєзнавчого музею внаслідок перепрофілювання Меморіального будинку-музею А.О. Жданова. На сьогодні він є одним з відділів Маріупольського краєзнавчого музею. Що стосується експозиції музею, то вона характеризує господарські та культурно-побутові процеси, які відбувалися в Приазов'ї наприкінці XVIII – на початку ХХ ст., й складається зі знарядь праці, предметів побуту, зокрема одягу, тканин, прикрас, посуду, меблів українців, росіян, греків, євреїв, німців – основних етносів, які колонізували Північне Приазов'є у цей період (фото 2). Водночас необхідно відзначити, що найбільш широко представлена культурна спадщина українського та грецького населення, а на подвір'ї музею створено етнокомплекс просто неба (млин, кузня, гончарна майстерня тощо).

Фото 2.

Також слід зауважити, що формування етнографічної колекції, яка зберігається у фондах музею та експонується у виставкових залах, відбувалось у три етапи [3]. Перший етап розпочинається з середини 1920-х і триває до початку 1930-х років. Так, у 1925 році директор Маріупольського повітового музею краєзнавства І.П. Коваленко розробив

програму дослідження культури, побуту та звичаїв грецького населення Маріупольської округу, а впродовж 1926-1930 років разом з завідувачкою етнографічним відділом Н.С. Коваленко, завідувачем історико-археологічним відділом П.М. Піневичем, фольклористом М.П. Гайдаєм, фотографом М.М. Улаховим та іншими співробітниками музею здійснив етнографічні експедиції в грецькі села: Ялту, Урзуф, Мангуш, Сартану, Македонівку, Старий Крим, Чердакли, Чермалик, Малий Янісоль, Ласпу, Карань, Староігнатівку, Керменчик [Там само]. Ці дослідження погоджувались зі співробітниками Науково-дослідного інституту історії літератур і мов Заходу і Сходу, а також Асоціації сходознавства України. Водночас зі співробітниками Маріупольського музею краєзнавства етнографічні експедиції здійснювали співробітники Сталінського окружного музею, а зібрані ними матеріали і фототека були передані до фондів Маріупольського музею краєзнавства. Етнографічну колекцію також поповнили предмети матеріальної культури греків з музею села Стила [Там само].

Другий етап формування етнографічної колекції припадає на кінець 1960-х – початок 1970-х років. У 1967 році мешканка села Сартана В.С. Гумеч передала до фондів Жданівського³¹ краєзнавчого музею зібрану нею колекцію тканин, вишивок, посуду, писанок, а в 1974 році унаслідок ліквідації музею в Сартані, що функціонував на громадських засадах, етнографічне зібрання поповнили 130 оригінальних предметів з історії та культури греків Північного Приазов'я [Там само].

Третій етап – 1980-1990-ті роки. У цей період співробітниками Маріупольського краєзнавчого музею були проведені етнографічні експедиції в села південної частини Донецької області. Внаслідок цих експедицій етнографічна колекція поповнилась предметами побуту кінця XIX – початку XX ст. [Там само].

На сьогодні етнографічне зібрання Музею народного побуту налічує вже понад 5 тис. музейних предметів, серед яких особливе значення мають експонати, що відображають матеріальну культуру греків: килими, настінні ткани прикраси (тохма), вишиті сорочки та весільні платки, жіночі головні убори (періфтар), жіночі прикраси, пояси, металевий посуд, писанки тощо.

Зі свого боку, експозиції Музею історії та етнографії греків Приазов'я, розташованого у селищі міського типу Сартана Маріупольського району, розповідають про переселення греків-християн з Кримського ханства у Північне Приазов'я в другій половині XVIII ст., колонізацію краю, обряди та звичаї (*фото 3*).

³¹ З 1951 та до січня 1989 року – назва Маріупольського краєзнавчого музею.

Заклад був створений у 1987 році з ініціативи заслуженого працівника культури, почесного громадянин міста Маріуполя й селища Сартана Папуша Івана Агафоновича. У 1991 році музею було надано статус народного. Спочатку його експозиції відтворювали історію колгоспу імені Карла Маркса, а в 1997 році заклад був реорганізований у Музей історії та етнографії греків Приазов'я й став відділом Маріупольського краєзнавчого музею. З 2016 року є самостійною одиницею.

Фото 3.

Станом на сьогодні в основному фонді музею зберігається понад 3 906 експонатів, зібраних з усіх сіл Приазов'я, але на цьому працівники музею не думають зупинятися. Відвідувачі закладу можуть відчувати місцевий колорит, узявши участь в інсценуванні весільного обряду, проспівавши грецькі «щедрівки», почувши старовинні народні пісні, відвідавши майстер-класи з носіння національного головного убору «перифтар» і традиційного одягу, а також ознайомившись з приготуванням страв національної кухні.

Слід відзначити, що музейники також тісно співпрацюють з Федерацією грецьких товариств України, Сартанським грецьким товариством «Еліни Приазов'я», школами, ліцеями, коледжами Маріуполя. Окрім цього, беруть активну участь у житті міста та грецьких сіл Північного Приазов'я, репрезентуючи етнографію, культуру,

національну кухню мариупольських греків на різних святах, фестивалях, конкурсах. З метою популяризації закладу його директорка Тетяна Богадиця видала низку книг: у 2009 р. – «Обрядовий фольклор греків Приазов'я» та «Кухня греків Приазов'я», у 2013 р. – «Традиційний одяг греків Приазов'я». За останню публікацію авторка була нагороджена дипломом лауреату конкурсу «Краща книга – 2013».

До вивчення та експонування культурної спадщини населення Донецької області долучились також і музеї різних профілів, зокрема комплексного профілю – краєзнавчі. У цих музеях етнографічні колекції зберігаються та експонуються поряд з історичними або археологічними матеріалами. Також музейники застосовують ансамблевий метод експозиційного проектування: у створених фрагментах інтер'єрів реконструюють побут населення. Так, у Волноваському районному краєзнавчому музеї діють такі постійні експозиції, як «Селянська українська хата середини XIX – початку XX ст.» (фото 4) та «Селянська хата греків Приазов'я кінця XIX – початку XX ст.» (фото 5). Зі свого боку, у Краєзнавчому музеї Нікольського району Донецької області створений експозиційний розділ «Культура і побут перших поселенців Нікольського району», а його територію прикрашає етнографічний куток «Козацьке подвір'я» (фото 6). Цілеспрямована пошукова науково-дослідницька робота співробітників Музею історії міста Краматорської міської ради дала змогу зібрати унікальні колекції рушників та жіночих сорочок (фото 7) [4; 5]. Що стосується останньої колекції, то станом на сьогодні вона налічує 66 сорочок, більшість з яких потрапила до музею за часів незалежної України. Слід відзначити, що частина з них була придбана за кошти, а решту подарували небайдужі мешканці Краматорська [6].

Фото 4.

Фото 5.

Фото 6.

Фото 7.

Таким чином, музеї Донецької області, спеціалізацією яких є презентація етнокультурної спадщини регіону, посідають гідне місце серед музеїв України, а їхні колекції відображають особливості культур етносів, що заселяли наш регіон. Також слід відзначити, що розвиток Музею народного побуту та Музею історії та етнографії греків Приазов'я відбувається у тісній співпраці з національно-культурними товариствами, зокрема, Федерацією грецьких товариств України.

Джерела і література:

1. Музеї Донецької області: каталог / упорядник та редактор О. Довбня. – Краматорськ: ДОКМ; ФОП Охріменко Тетяна Сергіївна, 2019. – 98 с.
2. Лисак Т. Село Прелесне в особах / Т. Лисак, Л. Лисак // Проблеми регіоналістики та музеології. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті А. В. Шамрая, м. Краматорськ, 7-8 листопада 2019 р. / Під заг. ред. О. А. Довбні. – Краматорськ: ДОКМ, 2020. – С. 42–46.
3. Коллекции музея // Мариупольский краеведческий музей (вебсайт). – URL: <http://museum.marsovet.org.ua/article/show/83> (дата звернення: 09.09.2020).
4. Рушнікова скарбниця. Рушники в зібранні Музею історії міста Краматорська. Каталог / Укл.: Н.С. Звонарьова, О.В. Пальона, Я.А. Соколова, І.Л. Василенко; під ред. Н.Є. Волошиної. – Краматорськ: ЗАО «Тіраж-51», 2010. – 94 с.
5. Українські жіночі сорочки. Кін. XIX ст. – перш. пол. XX ст. в зібранні Музею історії міста Краматорська: каталог / авт.-упоряд. О.В. Пальона, Н.О. Кучина. – Краматорськ: Управління з гуманітарних питань Краматорської міської ради; Музей історії міста, 2018. – 104 с.
6. Пальона О. Особливості дослідження етнографічних зібрань на прикладі аналізу колекції жіночих сорочок (кінець XIX – початок XX ст.), що зберігаються у фондах Музею історії міста Краматорської міської ради / О. Пальона, Н. Кучина // Проблеми регіоналістики та музеології. Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої пам'яті А. В. Шамрая, м. Краматорськ, 7-8 листопада 2019 р. / Під заг. ред. О.А. Довбні. – Краматорськ: ДОКМ, 2020. – С. 112–118.